
СПЕЦІАЛЬНІ ТА ДОПОМІЖНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 904:728(477.85)“09/13”

Ігор Возний
(Чернівці)

ТИПОЛОГІЯ ЖИТЛОВИХ СПОРУД СІРЕТО-ДНІСТРОВСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ X – XIV СТ.

У статті розглядається житлобудування населення Сірето-Дністровського межиріччя у X – XIV ст. Розроблена типологія жител. Дослідження показали, що житлове будівництво зазначеної території було розвинутим і відзначалося розмаїтістю конструктивних форм і рішень. Водночас планувальна структура жител, форми, матеріал виготовлення знаходять прямі аналогії й спільні риси як на теренах Галицько-Волинського князівства, так і на інших територіях України-Русі в цілому, що засвідчує єдність матеріальної культури давньоруського населення стародавньої України.

Ключові слова: напівземлянка, наземне житло, зруб, каркасно-стовпова конструкція, житлово-господарський зруб, житлові кліті, вежа-донжон.

Проблема давньоруського житла надзвичайно цікава і в той же час малорозроблена в сучасній археологічній, етнографічній та історичній науці. Житла X – XIV ст. вивчені значно менше, ніж ранньослов'янські та пізньосередньовічні. Писемні джерела, які стосуються досліджуваних теренів, досить бідні. Руські літописи висвітлюють переважно політичні події і містять мало відомостей про житла. Дещо більші матеріали дають приватні акти. В них можна знайти змістовий опис садіб, жител з переліком основних споруд, інколи навіть з вказівкою їхнього матеріалу та конструкції. Та, на жаль, від XII – першої половини XIII ст. дійшло мало таких документів, а стосовно досліджуваної території вони відсутні взагалі. Тому типи конструкцій житлових споруд можна встановити тільки завдяки археологічним матеріалам.

У результаті археологічних досліджень на території Сірето-Дністровського межиріччя нагромаджений значний матеріал, який ілюструє характер житлового будівництва впродовж X – XIV ст. Матеріали розкопок свідчать, що селянське домобудування принципово не відрізнялося від міського. На відкритих поселеннях досліджено всі відомі типи жител (напівземлянки, наземні житла). Останні вивчено в Чернівецькій області в Пустій

Чернівці, Вікні, Горечі, Грозинцях, Добринівцях, Дорошівцях, Недобоївцях, Онуті, Василеві, Дарабанах, Ленківцях-на-Пруті, Перебиківцях, Зеленій Липі, Чернівці (городище) тощо.¹ Напівземлянки відомі з поселень у Карапчеві, Онуті, Перебиківцях, Добринівцях, Грозинцях, Білій, Чернівці (городище), Коростуватій та ін.²

Під час археологічних досліджень жител на пам'ятках регіону науковці в основному фіксували увагу на окремих аспектах та деталях конструкцій стін, опалювальних споруд, внутрішнього обладнання, не вдаючись до типологічної класифікації, типологізації тощо. Так, у ряді публікацій Б.О.Тимошука, які стосувалися розкопок поселень XII – XIV ст., подається лише опис типу житла та його внутрішнє облаштування.³ Більш детально він зупиняється на характеристичні житлового будівництва слов'ян V – X ст.⁴

Сакральні функції східнослов'янського житла V – X ст., шляхи розвитку і трансформації пов'язаних з ним давніх звичаїв та обрядів розглядає у своїх публікаціях Ю.В.Мисько.⁵ Для періоду VIII – X ст. досить ґрунтовну типологічну класифікацію житлових та господарських споруд із слов'янських пам'яток регіону розробив Л.П.Михайлина.⁶ Наступний хронологічний зріз X – початку XI ст. в еволюції східнослов'янського житла будувannya на основі теоретико-методологічних методів розглянуто в публікаціях М.А.Филипчука.⁷ У монографії С.В.Пивоварова, яка претендувала на всебічне висвітлення історії середньовічного населення Сірето-Дністровського межиріччя в XI – першій половині XIII ст., опису жител відведений лише один абзац тексту, де подається опис двох наземних жител.⁸ Проблем типологічної класифікації жител місцевого населення XII – XIV ст. торкався у публікаціях й автор цих рядків.

Як видно, узагальнююча праця, яка б всебічно розглядала всі аспекти домобудування на досліджуваних теренах, на сьогоднішній день відсутня. Останніми роками нагромаджено значний матеріал, що стосується, зокрема, давньоруського дерев'яного будівництва. Нові дані дають можливість переглянути погляди на дерев'яну архітектуру і більш детально простежити складний шлях розвитку давньоруської дерев'яної архітектури. Матеріали розкопок дають можливість вивчити архітектурно-будівельні прийоми і методи спорудження дерев'яних будівель, що є першою спробою провести типологізацію та на її основі буді-

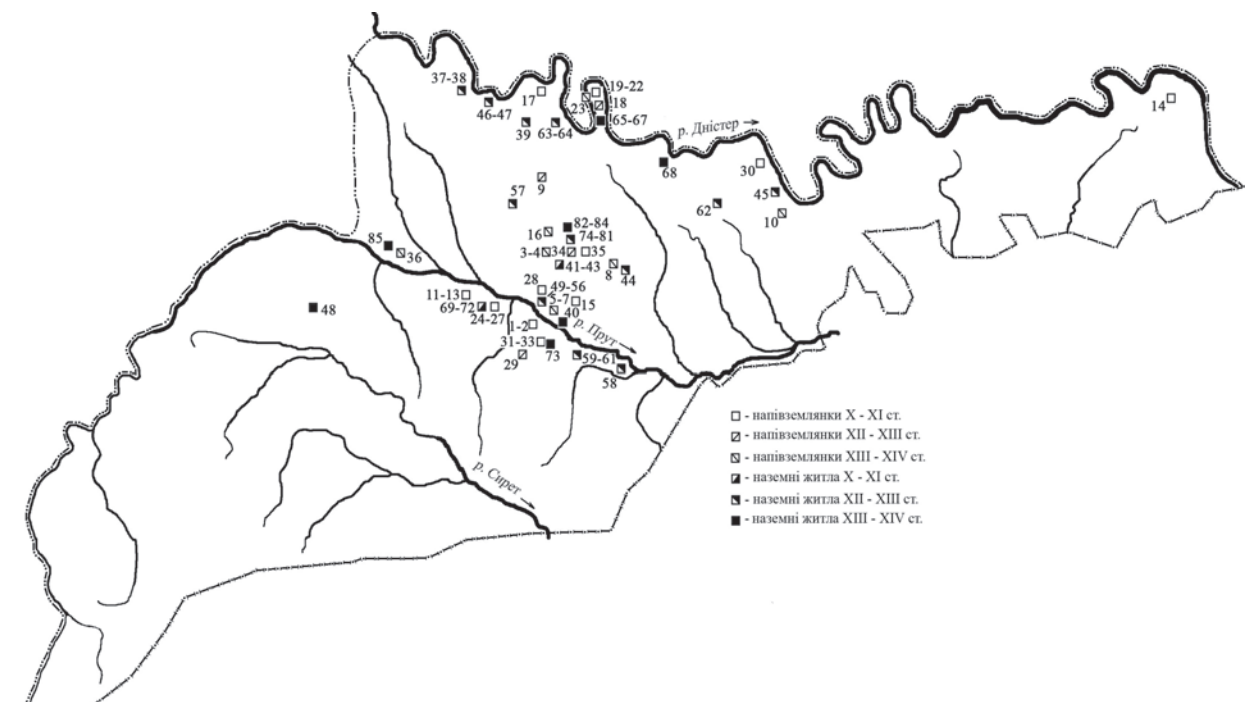
вельно-планувальну реконструкцію жител й господарських споруд місцевого населення в період з X по XIV ст. При розробці цієї проблеми автор зіткнувся з рядом труднощів. У першу чергу, це погана збереженість будівель, оскільки більшість з них знаходиться на полях, де стародавня поверхня пошкоджена оранкою. Окрім того, ґрунти регіону погано зберігають дерев'яні частини будівель. Через це неможливо повністю дослідити планувальну структуру житлових споруд. Проте окремі елементи вдалося зафіксувати, хоча ні зовнішній вигляд, ні їхнє внутрішнє обладнання ми не можемо уявити достатньо цілісно. У зв'язку з тим, що відкриті поселення практично не досліджувалися, про характер домобудування ми в більшості випадків можемо судити за розвалами печини, черенів та темних плям з культурним шаром (залишків жител). Будівельним матеріалом для жител служили дерево, що засвідчується згорілими рештками стін і даху, або ямками в долівці від стовпів – стояків, обмазкою стін.

Високі темпи росту народонаселення Сірето-Дністровського межиріччя протягом X – XIV ст. визначили в певній мірі й швидке зростання господарства і освоєння значної частини досліджуваної території. Визначальними елементами кожного хронологічного періоду, а також одним з найважливіших компонентів традиційної культури народу були житлові споруди.⁹ Вони є певним мікросвітом, у замкненому просторі якого проходило родинне життя і віддзеркалюють рівень соціально-економічного розвитку суспільства, знання та навички будівничих, смаки, традиції і раціональний побут їх мешканців.¹⁰ Отримані в резуль-

таті багаторічних досліджень дані про житлобудівництво дозволяють говорити про загальні і специфічні риси в зовнішньому вигляді масової забудови. Для того, щоб уявити, який же вигляд мали поселення Сірето-Дністровського межиріччя у давнину, варто зупинитися на окремих типах споруд, охарактеризувати їх конструктивні особливості та деталі, що вказують на їх функціональне призначення.

Відкриті на території Сірето-Дністровського межиріччя житла можна поділити на заглиблені в материк (тип 1) та наземні споруди (тип 2) (карта 1; табл. 1). Вони підрозділяються на кілька підтипів. *Тип 1А* – напівземлянки зі стовповою конструкцією стін; *1Б* – напівземлянки зі зрубними стінами. *Тип 2А* – зрубні одно- і двокамерні; *2Б* – зрубні з підвалом; *2В* – зрубні на кам'яній основі; *2Г* – житла-кліти оборонних споруд; *2Д* – житлово-господарські зруби, не зв'язані з конструкцією оборонних ліній; *2Е* – вежі, які входили до складу оборонних споруд та окремо стоячі вежі-донжони.

Протягом досліджуваного періоду X – XIV ст. на поселеннях Сірето-Дністровського межиріччя існували напівземлянки, які продовжували традиції місцевого житлобудування попереднього періоду. Напівземлянки були традиційним житлом слов'ян і відомі на поселеннях досліджуваного регіону в VI – VIII ст.¹¹ Западини жител чітко відрізняються від заглибин, які утворилися за інших обставин, а саме: вони мають підпрямокутну або овальну форму. Навколо напівземлянок майже завжди лежить в певному порядку викид з котловану. Інколи простежується вхід в житло у вигляді розриву насипу викиду.

Карта 1. Досліджені житла X – XIV ст. на території Сірето-Дністровського межиріччя

Досліджені житлові споруди X – XIV ст. на теренах Сірето-Дністровського межиріччя

№ на карті	Місце знахідки	Тип	Розмір	Площа (м²)	Глибина	Дата (ст.)	Опалювальні споруди	Літ
напівземлянки								
1	Біла	1Б	3,4x3,2	16	0,6	X-XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
2	Біла	1Б	3,5x3,2	11,2	0,6	X-XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
3	Васловівці	1Б	3,1x4,5	13,95	0,6	XIV	вогнище	Тимощук Б.О. Північна Бук
4	Васловівці	1Б	3,0x3,9	11,7	1,0	XIV	вогнище	Тимощук Б.О. Північна Бук
5	Гореча, комплекс 1	1Б	3,2x2,5	8	0,6	XIII-XIV	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
6	Гореча, комплекс 2	1Б	3,1x2,8	8,68	0,5	XIII-XIV	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
7	Гореча, комплекс 3	1Б	3,3x3,2	10,6	0,4	XIII-XIV	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
8	Грозинці	?	?	?	?	XIII-XIV	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
9	Добринівці, житло 28	1А	4,5x4,3	17	0,8	XII	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
10	Каплівка	1Б	3,9x1,9	7,41	0,7	XIII-XIV	вогнище	Тимощук Б.О. Давньоруськ
11	Коростувата 1	1Б	3x3	9	0,6	XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ Михайлина Л.П. Населення
12	Коростувата 3	1А	3,2x3,2	10,24	0,7-1,6	XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ Филипчук М.А. Східнослов
13	Коростувата 4	1Б	4x4	16	0,4	XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
14	Ломачинці	?	?	?	?	XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
15	Магала, ур. Думбрава	?	3,5x3,8	13,3	0,8	X	кам'янка	Тимощук Б.А. Восточносла
16	Малий Кучурів	?	?	?	?	XIV-XV	камені	Тимощук Б.О. Давньоруськ
17	Митків, ур. Стінка	1Б	?	?	0,75	X	камені	Тимощук Б.О. Давньоруськ
18	Перебиківці, ур. Лука	?	?	?	0,4	XII-XIII	нішеподібна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
19	Перебиківці, житло 1	?	?	?	?	XI	?	Тимощук Б.О. Давньоруськ
20	Перебиківці, житло 2	?	?	?	?	XI	?	Тимощук Б.О. Давньоруськ
21	Перебиківці, ур. Зелена Липа	1Б	3x2,5	7,5	?	X-XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
22	Перебиківці, ур. Зелена Липа	1Б	2,2x2,6	5,72	0,6	X-XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Звіт про розк
23	Перебиківці, ур. Зелена Липа	1Б	?	?	?	XIII-XIV	кам'янка	Тимощук Б.А. Военная крег
24	Ревне 1Б, житло 4	1А	3,4x3,4	11,56	1,6	X	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
25	Ревне 1Б, житло 10	1А	3,3x2,8	9,24	1,3	X	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ Л.П. Населення. – С.38
26	Ревне 1Б, житло 21	1Б	2,8x2,8	7,84	1,1	X	кам'янка	Михайлина Л.П. Населення
27	Ревне, житло 37	1А	2,8x2,8	7,84	1,3	X	кам'янка	Тимощук Б.А. Восточносла
28	Садгора, ур. Червона Глина	1Б	3x3	9	1,2	VIII-XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ Восточнославянская общин
29	Спаська, ур. Паланка	?	?	?	0,6	XII-XIII	камені	Тимощук Б.О. Давньоруськ
30	Хотин	?	?	?	?	X-XI	?	Тимощук Б.О. Давньоруськ
31	Цецино	?	?	?	?	XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Північна Бук С.135
32	Цецино, ур. Графська Поляна, житло 1	1А	3,4x3,4	11,56	1,4	XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Північна Бук Населення. – С.45

№ на карті	Місце знахідки	Тип	Розмір	Площа (м²)	Глибина	Дата (ст.)	Опалювальні споруди	Ліп
33	Цецино, ур. Графська Поляна, житло 2	1Б	3,4x3,4	11,56	1,4	XI	кам'янка	Михайлина Л.П. Населення
34	Чорнівка (замок)	1Б	3,4x3,4	11	?	XII-XIII	глинобитна	Возний І.П. Чорнівська фео
35	Чорнівка, ур. Вигона	1Б	?	?	0,8	XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
36	Шипинці	?	?	?	0,8	XIV	камені	Тимощук Б.О. Давньоруськ
наземні житла								
37	Василів, посад	2А	3x4	12	?	XII-XIII	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
38	Василів, посад	2А	5x?	?	?	XII-XIII	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
39	Вікно, ур. Мартинівка	2А	?	?	?	XII-XIII	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
40	Гореча	?	?	?	?	XIV	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
41	Горішні Шерівці	2Б	?	?	?	X-XI	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
42	Горішні Шерівці, житлово-господарський зруб	2Дб	3x4	12	?	XI-XII	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
43	Горішні Шерівці, житлово-господарський зруб	2Дб	?	?	?	XI-XII	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
44	Грозинці	2А	?	?	?	XII-XIII	?	Тимощук Б.А. Деревянная в
45	Дарабани, ур. Щовб	2А	?	?	?	XII-XIII	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
46	Дорошівці, ур. Лука	2А	?	?	?	XII-XIII	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
47	Дорошівці, центр	?	?	?	?	XII-XIII	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
48	Карапчів, ур. Городок, житлово-господарський зруб	2Да	3x?	?	?	XIII-XIV	вогнище	Тимощук Б.О. Давньоруськ
49	Ленківці-на-Пруті	2А	4,1x4,0	16	Пн	XII-XIII	глинобитна	Малевская М.В., Раппопорт на Ленковецком поселении.
50	Ленківці-на-Пруті	2А	6,8x5,2	35,3	Пн	XII-XIII	глинобитна	Малевская М.В., Раппопорт на Ленковецком поселении.
51	Ленківці-на-Пруті	2А	3,6x2,9	10,4	Пн.зх	XII-XIII	глинобитна	Малевская М.В., Раппопорт на Ленковецком поселении.
52	Ленківці-на-Пруті	2Б	6,6x7	46,2	?	XII-XIII	підвал	Тимощук Б.О. Давньоруськ
53	Ленківці-на-Пруті	2Г	1,7x4,4	10	?	XII-XIII	печі, нари	Тимощук Б.О. Давньоруськ
54	Ленківці-на-Пруті	2А	3,5x3,5	12,25	Пн.зх	XII-XIII	глинобитна	Возний І.П. Звіт про роботу
55	Ленківці-на-Пруті	2А	3,5x3,5	12,25	?	XII-XIII	глинобитна	Возний І.П. Звіт про роботу
56	Ленківці-на-Пруті	2А	2x2,8	5,6	?	XII-XIII	глинобитна	Возний І.П. Звіт про роботу
57	Малий Кучурів	?	?	?	?	XII-XIII	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
58	Маморниця	2А	?	?	?	XII-XIII		Тимощук Б.О. Давньоруськ
59	Молодія, ур. Окопи, вежа	2Е	11,5x11,5	132,25	?	XII-XIII	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
60	Молодія, ур. Окопи	2Б	12x5	60	?	XII-XIII	підвал	Тимощук Б.О. Давньоруськ
61	Молодія, ур. Окопи	2Га	?	?	?	XII-XIII		Тимощук Б.О. Давньоруськ
62	Недобоївці, ур. Галич	2Б	?	?	?	XII-XIII	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
63	Онут, ур. Клиння	2Б	6x4	24	?	XII-XIII	підвал	Тимощук Б.О. Давньоруськ
64	Онут	2Б	3,8x3,2		пн	XII-XIII		Пивоваров С.В. Літописний

№ на карті	Місце знахідки	Тип	Розмір	Площа (м ²)	Глибина	Дата (ст.)	Опаловальні споруди	Ліп
65	Перебиківці, ур. Зелена Липа	2В	4x4	16	?	XIII-XIV	фундамент	Тимощук Б.О. Давньоруськ
66	Перебиківці, ур. Зелена Липа	2Е	?	?	?	XIII-XIV	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
67	Перебиківці, ур. Зелена Липа	2Дб	3x3,5	16	?	XIII-XIV	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
68	Рашків	2В	3,5x4,2	14,7	?	XIII-XIV	?	Кучинко М.М. Исследовані
69	Ревне 1Б, житло 4	2Б	5x4	20	?	X	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
70	Ревне 1Б	2Б	5,4x5,4	29,16	?	X	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
71	Ревне 1Б, житлово-господарський зруб	2Да	2,7x2,7	7,29	?	X	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
72	Ревне 1Б, житлово-господарський зруб	2Да	3,4x3,6	12,24	?	X	кам'янка	Тимощук Б.О. Давньоруськ
73	Цецино	2Е	?	?	?	XIII-XIV	глинобитна	Тимощук Б.О. Давньоруськ
74	Чорнівка (замок), житло 1	2Г	3,8x4,5	17,1	пн	XII-XIII	вогнище	Возний І.П. Чорнівська фео
75	Чорнівка (замок), кліть 32	2Да	2,7x2,7	7,29	?	XII-XIII	вогнище	Возний І.П. Чорнівська фео
76	Чорнівка, ур. Лелеківець	2А	3,8x4,3	16,34	пн	XII-XIII	глинобитна	Пивоваров С.В. Середньові
77	Чорнівка (замок), житлово-господарський зруб 6	2Дв	5,8x4,6	26,68	пн	XII-XIII	вогнище	Возний І.П. Чорнівська фео
78	Чорнівка (замок), житло 2	2А	5,6x5,3	29,6	пн	XII-XIII	вогнище	Возний І.П. Чорнівська фео
79	Чорнівка (замок), житло 3	2Б	8,8x6,6	58	пн	XII-XIII	підвал	Возний І.П. Чорнівська фео
80	Чорнівка (замок), житло 4	2В	7x7	49	Пн.сх	XII-XIII	фундамент	Возний І.П. Чорнівська фео
81	Чорнівка (замок), житлово-господарський зруб	2Дб		13-19	?	XII-XIII	вогнище	Возний І.П. Чорнівська фео
82	Чорнівка, ур Пуста Чорнівка	2А	3,6x3,4	12,2	Пн.зх	XIII-XIV	глинобитна	Возний І.П. Чорнівська фео
83	Чорнівка, ур Пуста Чорнівка	2А	4,25x4,25	18,0	Пн.зх	XIII-XIV	глинобитна	Возний І.П. Чорнівська фео
84	Чорнівка, ур Пуста Чорнівка	2Б	3,8x3,8	14,4	Пн.зх	XIII-XIV	підвал	Возний І.П. Чорнівська фео
85	Шипинці	2В	?	?	?	XIV-XV	фундамент	Тимощук Б.О. Давньоруськ

У X ст. довжина їх стін в середньому становила 3,0-3,2 м. Л.П. Михайлина встановив, що висота дерев'яних стін становила 1,5-1,8 м і завжди була більша, ніж глибина материкового котловану, яка коливається в межах 0,2-1,2 м.¹² Площа таких жител у середньому становила 9-16 м². Дерев'яні стіни за способом їх зведення були двох типів: каркасно-стовпові та зрубні. У типі 1А на долівці котловану простежуються ямки від вертикальних стовпів, які підтримували своїми пазами горизонтально поставлені дерев'яні плахи.

Існує кілька думок стосовно облаштування каркасно-стовпової конструкції. Окремі науковці вважають, що при такій конструкції горизонтальні плахи притискалися до стінок котловану вертикально закопаними стовпами.¹³ Частина схиляється до думки, що дерев'яні стіни склалися з колод або колотих дощок, кінці яких запазовані у вертикально вкопані стовпи.¹⁴ В останніх для цього були прорубані жолоби. Наочним прикладом такої конструкції може слугувати споруда з Київського Подолу, яка досить непогано збереглася.¹⁵ Своє бачення каркасно-стовпової конструкції запропонував М.А.Филипчук. Він вважає, що стіни кріпилися в "соху". Це конструкція, коли у торцях горизонтальних плах робилася

сегментна вирубка, яка охоплювала вертикально закопані стовпи.¹⁶ На нашу думку більш доказовим є припущення Л.П. Михайлини й інших науковців.

Каркас такого житла міг складатися з 8, 6 та 4 стовпів. Такі житла досліджені в Ревне II, Горечі II, Коростуватій 3 тощо (рис.1 А, Г; фото 1).¹⁷ Такі житла належать до 1 типу, виду й варіанту за Л.П. Михайлиною.¹⁸ Аналогічні житлові споруди представлені на всьому ареалі поширення слов'янських старожитностей.¹⁹ Напівземлянки каркасно-стовпової конструкції побутували й в XI ст. Відомі вони на поселенні Графськя Поляна (житло №1), Добринівському городищі (рис. 1, В).²⁰ Така конструкція відповідає типу 1, виду 1, варіанта 2 за Л.П. Михайлиною.²¹ Аналогічні споруди відомі на інших поселеннях цього періоду.²²

До другого типу 1Б належать житла, в котловані котрих на долівці простежуються відбитки нижніх колод стіни, перехрестя нижніх вінців, закріплених в "обло". Простір між котлованом і дерев'яними стінами з метою гідроізоляції забутовувався жовтою глиною. Такі гідроізоляційні прошарки простежені в напівземлянках Галича на Крилоській горі, Топорці, Старій Рязані, Новгороду, Лебідці, Подніпров'ї.²³

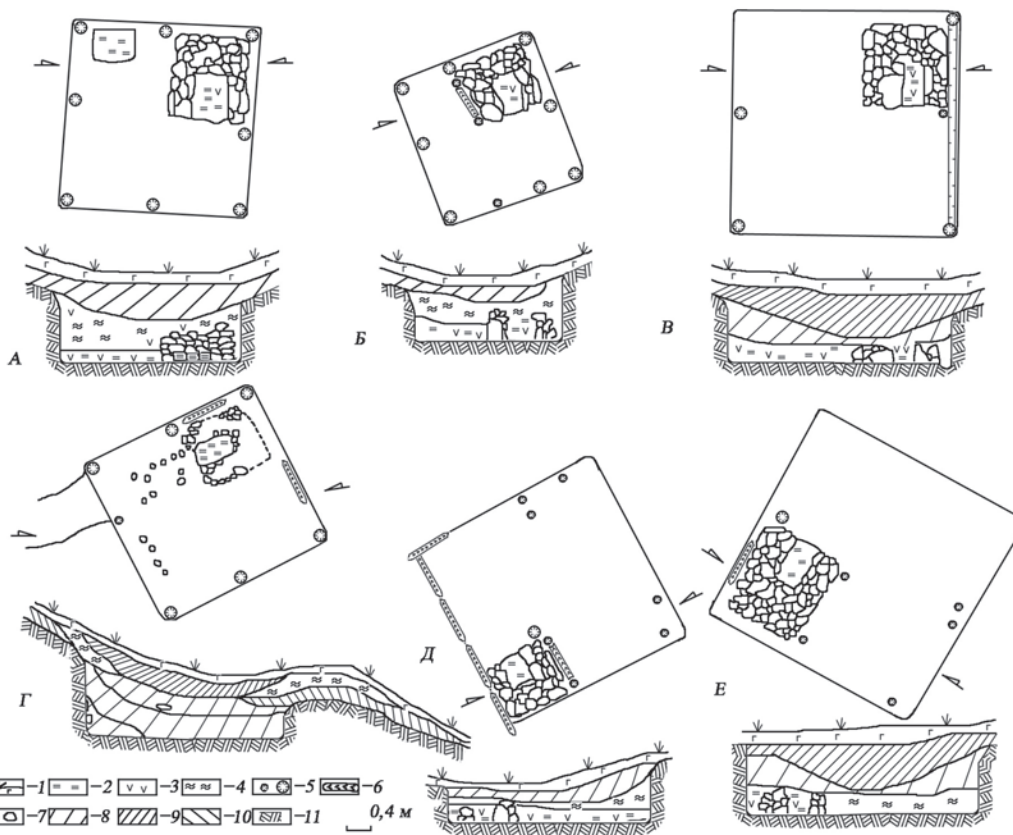

Рис. 1. Напівземлянкові житла X – XI ст.

А – Г – житла зі стінами каркасно-стовпової конструкції; Д – Е – житла зі стінами зрубної конструкції
А – Ревне, житло №4; Б – Біла, житло №2; В – Цецин, житло №1; Г – Коростувата 3; Д – Коростувата 1, житло №1; Е – Цецин, житло №2 (А-В, Д-Е – за Л.П. Михайлиною [1997, с.42, рис.18, 2, 3; 44, рис.19, 4; 47, рис.21, 3, 4]; Г – за М.А. Филипчуком [1995, с.221, рис.1]).

Фото 1. Напівземлянка з поселення Ревне

На відміну від стовпової, зрубна конструкція була раціональнішою. Вінці зрубів вкладалися в заглиблену частину напівземлянки на рівні долівки і далі нарощувалися до потрібної висоти. Зустрічаються житла, у котрих посередині двох стін розташовувалися стовпові ямки, на яких, очевидно, кріпився дах напівземлянки. Такі житла X ст. досліджувалися в Ревне I (№21), XI ст. – Коростувата 1 (№1), Графська Поляна (№2).²⁴ Вони належать до 1 типу, виду 2, варіанту 1 за Л.П. Михайлиною (рис. 1, Д).²⁵

Другий варіант цього типу представлений житлами, у яких стіни мали чисто зрубну конструкцію з відростками в місцях перетину колод. Відомі вони на поселеннях X ст.: Червона Глина, XI ст. Біла, Коростувата, першій половині XII ст.: Добринівці (житло №28), Перебиківці, ур. Лука, напівземлянкові XII – першої половини XIII ст.: Чорнівка (городище) (рис. 2; фото 2), XIII – XIV ст.: Гореча (комплекси 1-3), Васловівці, Каплівка, Шипинці, Карапчів (рис. 3).²⁶ Аналогічної конструкції стін жител VIII – X ст. відомі й на інших територіях розселення слов'ян.²⁷ Напівземлянкові житла використовувалися найбільш широкими прошарками місцевого населення до XIX ст.²⁸

Фото 2. Глинобитна піч у напівземлянці з Чорнівського городища XII – першої половини XIII ст.

Поруч із напівземлянками на відкритих поселеннях Сірето-Дністровського межиріччя існували й наземні житла (табл.1). У X ст. на відкритих поселеннях вони не зустрічаються. В основному наземні житла цього періоду досліджені на городищах. Найбільше поширення таких споруд на значній території Русі припадає на XII – першу половину XIII ст.²⁹ Із наявних у нашому розпорядженні матеріалів відомо, що давньоруські житла на поселеннях були зрубної конструкції. Контури жител вдалося простежити в основному за рештками долівок. Вони були земляними, не вимашченими глиною, а тому визначити їхні межі важко. Будівлі були однокамерними з круглих, рідше тесаних колод. Нижні колоди споруд лежали безпосередньо на ґрунті без будь-якої субструкції. У жодному житлі не було відзначено ні слідів стін, ні кутових „стілців”, ні завалів глини, оскільки дерево в умовах Сірето-Дністровського межиріччя погано зберігається. Така техніка зведення стін

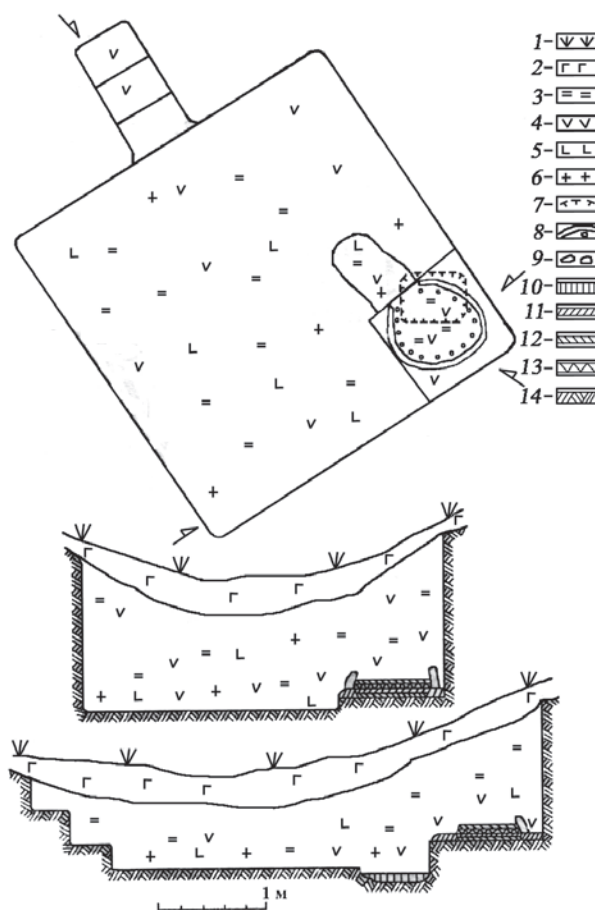

Рис. 2. План та перерізи напівземлянки XII – першої половини XIII ст. з Чорнівського городища
1 – трава; 2 – гумус; 3 – обпалена земля; 4 – вугілля; 5 – кераміка; 6 – кістки; 7 – контури чериня; 8 – стінки глинобитної печі із стовповими ямками; 9 – печина; 10 – яма з золою; 11 – глиняна підмазка чериня; 12 – черинь глинобитної печі 1; 13 – черинь глинобитної печі 2; 14 – материк

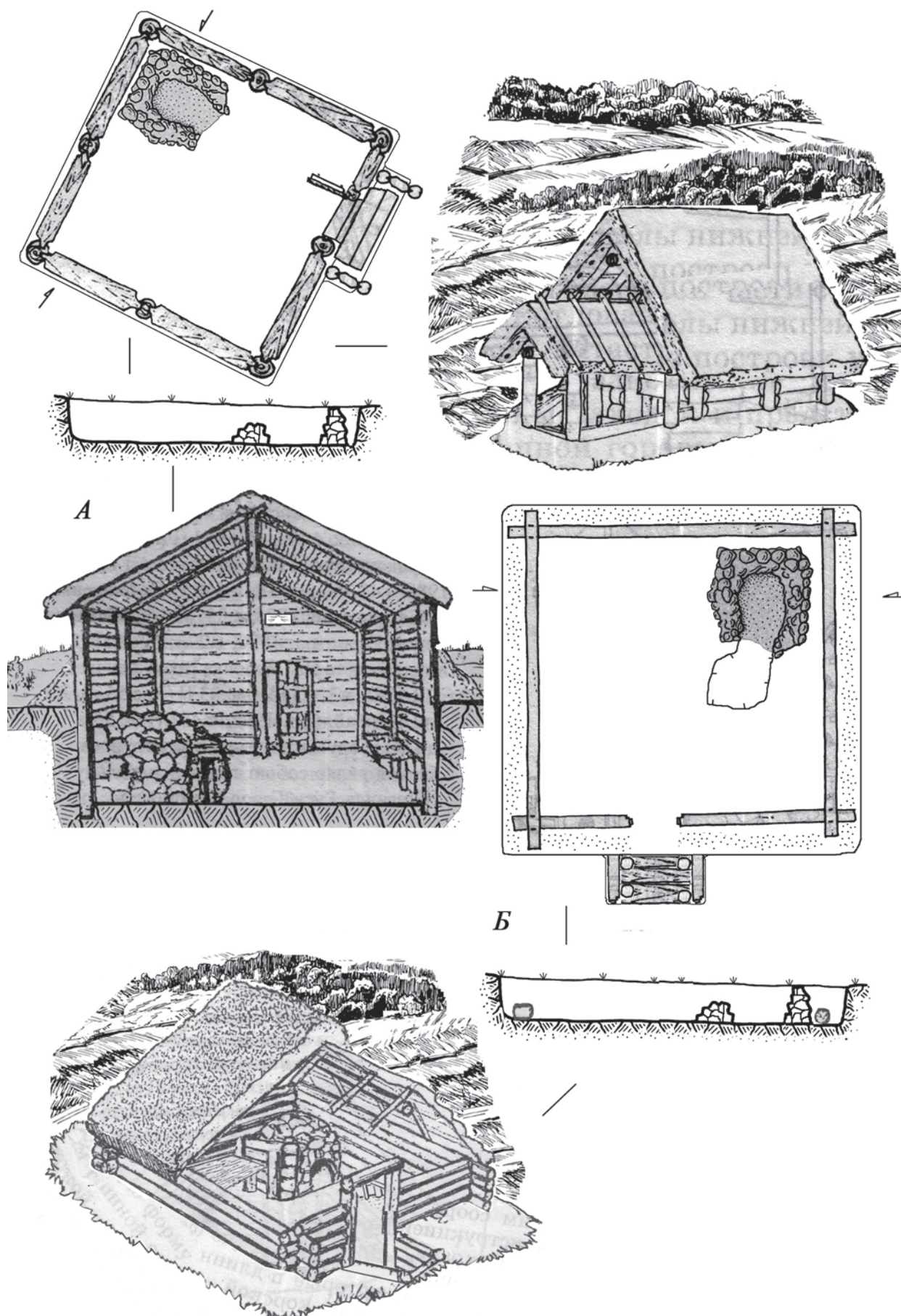

Рис. 3. Реконструкції напівземлянок зі стінами каркасно-стовпової (А) та зрубної (Б) конструкцій

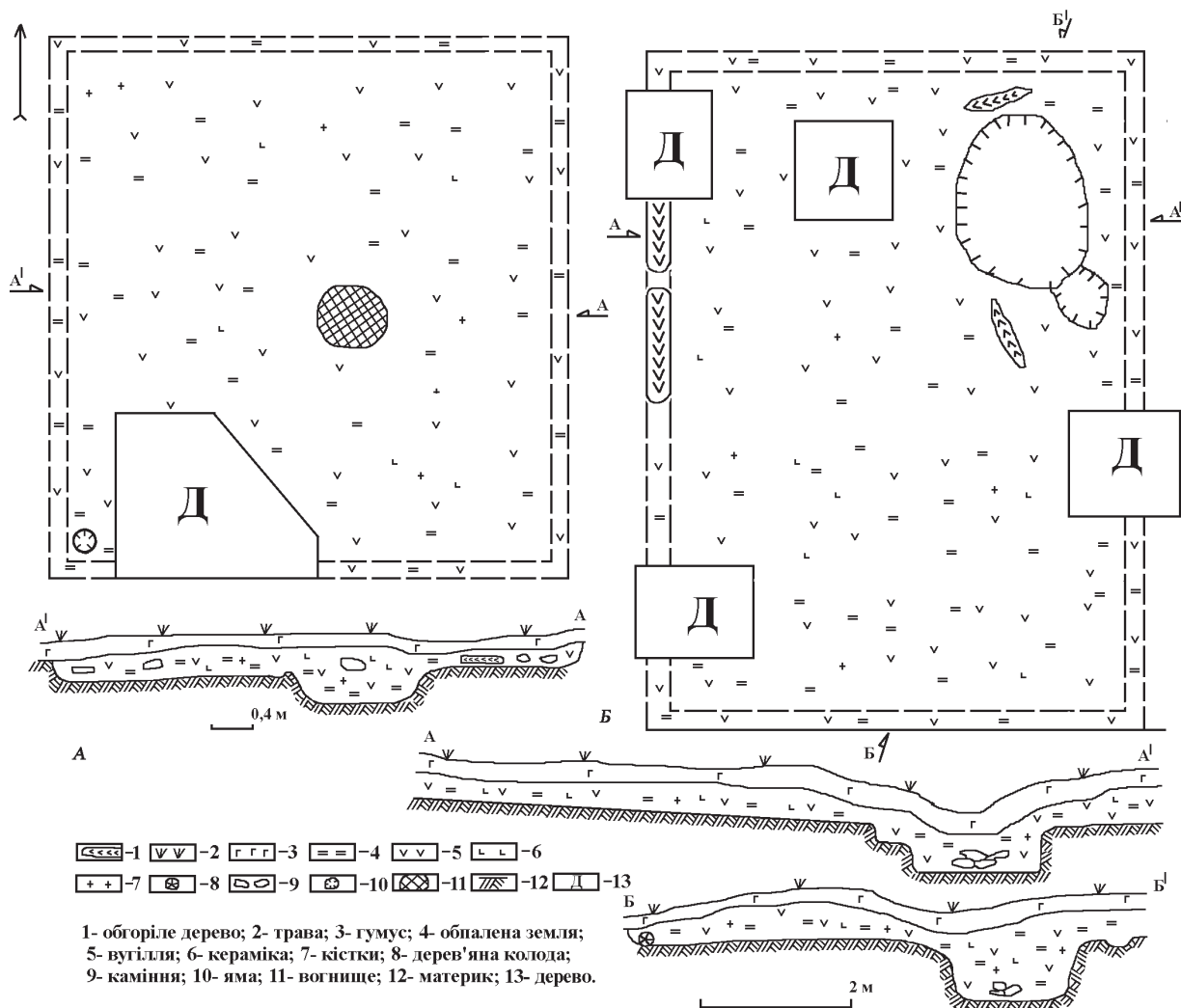

Рис. 4. Плани та профілі жител 2, 3 з Чорнівського городища XII – першої половини XIII ст.
А – тип 2А; Б – тип 2Б

етнографічно простежена на досліджуваних теренах до XIX ст.³⁰ Зав'язка кутів з практичних міркувань проводилася з випуском кінців колод за стіни зрубу приблизно на 30 см. Це робилося тому, що з боку зрізу колоди промерзали вздовж волокон деревини глибоко, а в поперек стовбура – набагато менше, тому промерзали випущені назовні кінці, а ріг будинку залишався теплим.³¹ Такий прийом і в наш час застосовується при спорудженні жител населенням Сірето-Дністровського межиріччя.³² Стіни жител обмащувалися глиною, про що свідчать часті знахідки обмазки з відбитками дерев'яних плах. Щілини між колодами могли ущільнювати мохом.

Долівка жител була в основному глиняною, вимашеною, без дерев'яного настилу, за винятком, напевно, тих будівель, до конструкції яких входили підвали (Чорнівка, Онут, Ревне, Ленківці-на-Пруті).

Найпростішим і найпоширенішим типом наземних споруд були однокамерні зрубні житла (Тип 2А).

Їх будували способом рубки „в обло”. Вибірка чашки завжди проводилася на нижній колоді. Використовували соснові колоди, рідше букові товщиною 0,2-0,25 м. Така товщина дерев'яних колод засвідчена на всіх досліджених поселеннях Давньоруської держави. Площа житлових споруд коливається в межах 12-18 м².³³ Наземні будівлі цього періоду на поселеннях Сірето-Дністровського межиріччя досліджені у Вікні, ур. Мартинівка, Добринівцях, ур. Толока, Дорошівцях, на Ленківцькому посаді стародавніх Чернівців, феодальній садибі в Дарабанах, ур. Щовб, Чорнівці, ур. Лелеківець (рис.5).³⁴ Аналогічні споруди відомі на багатьох давньоруських пам'ятках домонгольського періоду.³⁵

Після навали монголо-татар цей тип продовжував побутовувати на теренах краю. І в цей час більшість споруд можна віднести до типу 2А (рис.6, 1-2; фото 3).³⁶ Подібні споруди відомі на давньоруських пам'ятках другої половини XIII – XIV ст.³⁷

У Сірето-Дністровському межиріччі досліджені також житла типу 2Б.

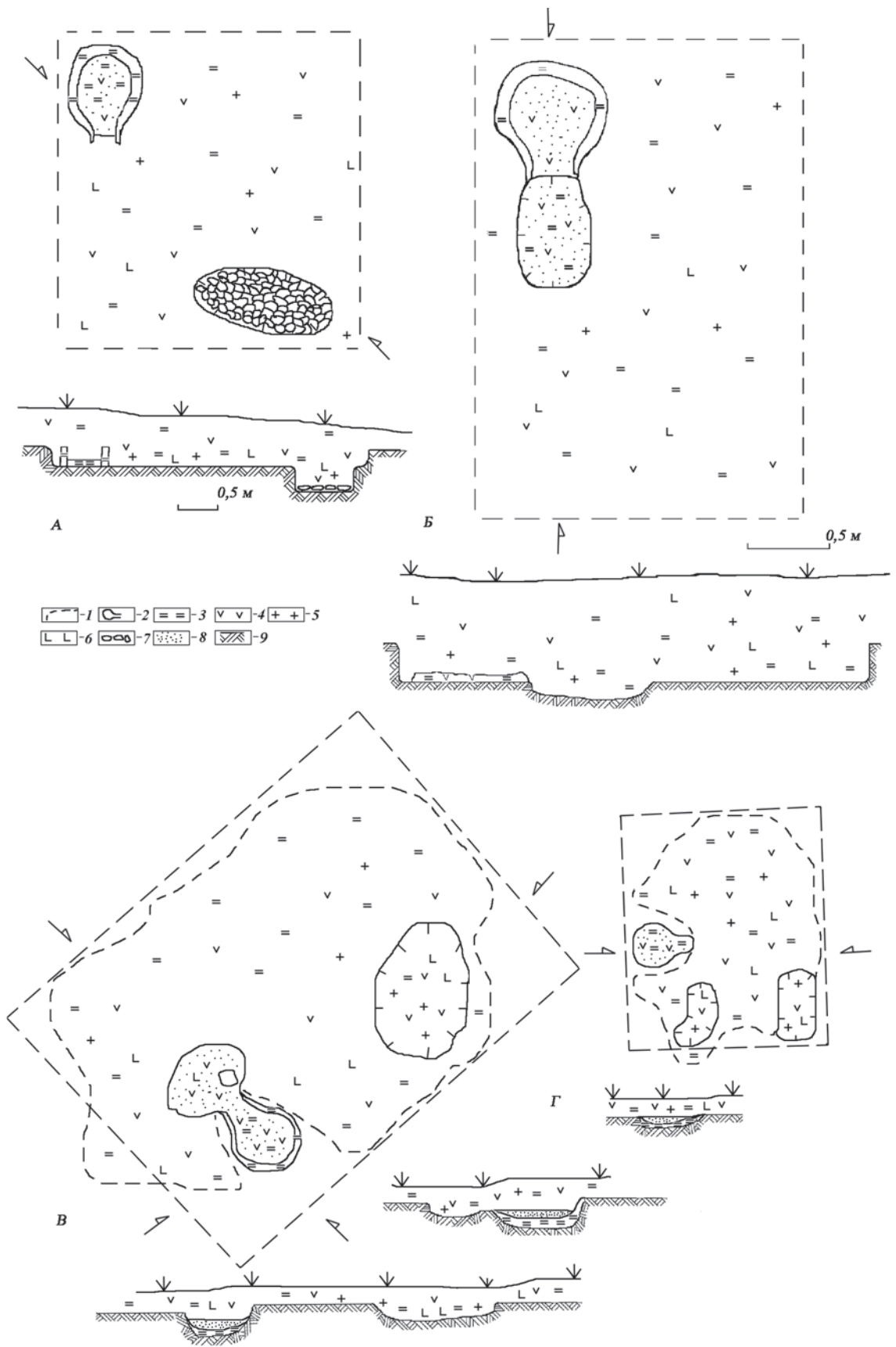

Рис. 5. Плани та профілі наземних жител XII – першої половини XIII ст. з Ленківців-на-Пруті

(В-Г за Б.О. Тимошуком [1970, с.115, рис.2; 3])

1 – контури розкопу; 2 – глинобитна піч; 3 – обпалена земля; 4 – вугілля; 5 – кістки; 6 – кераміка; 7 – каміння; 8 – попіл; 9 – материк

Фото 3. Наземне житло з поселення Пуста Чорнівка

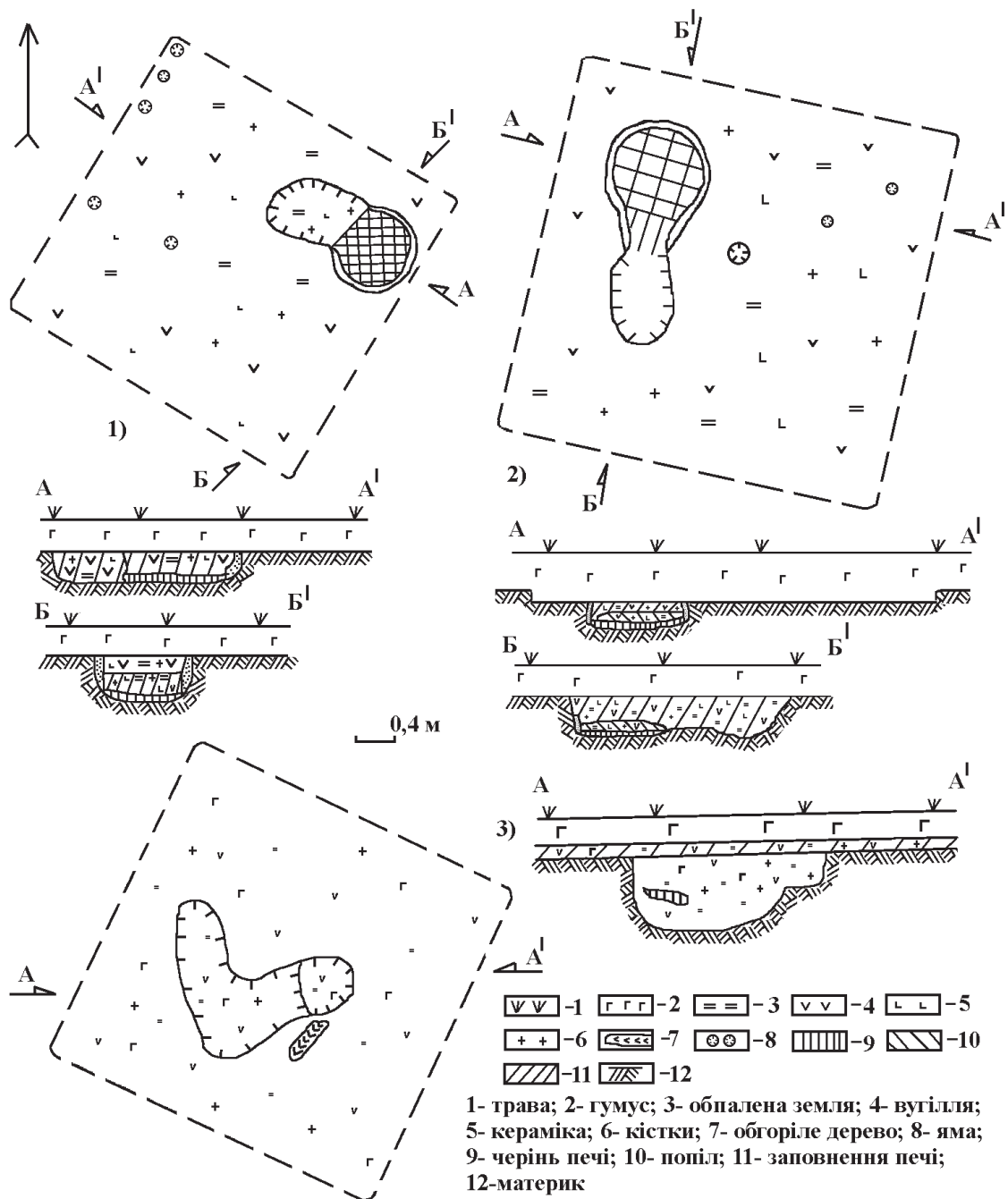

Рис. 6. Плани та профілі наземних жител з поселення Пуста Чорнівка другої половини XIII – XIV ст.
1-2 – тип 2А; 3 – тип 2Б

У X ст. найбільш повно такі житла досліджені на городищі Ревне 1Б (рис. 7).³⁸ Б.О. Тимошук припускав, що в підвалах тимчасово зберігалася князівська данина. Наприклад, в Білгороді мед як один з видів данини зберігався в княжих медушах:

“взяша меду лукно, бѣ бо погребемо в княжи медуши”.³⁹ Зрубні будинки з підвалами X – XI ст. досліджені на городищі в Горішніх Шерівцях.⁴⁰ Їх конструкція так само як і підвалів аналогічна ревянським.

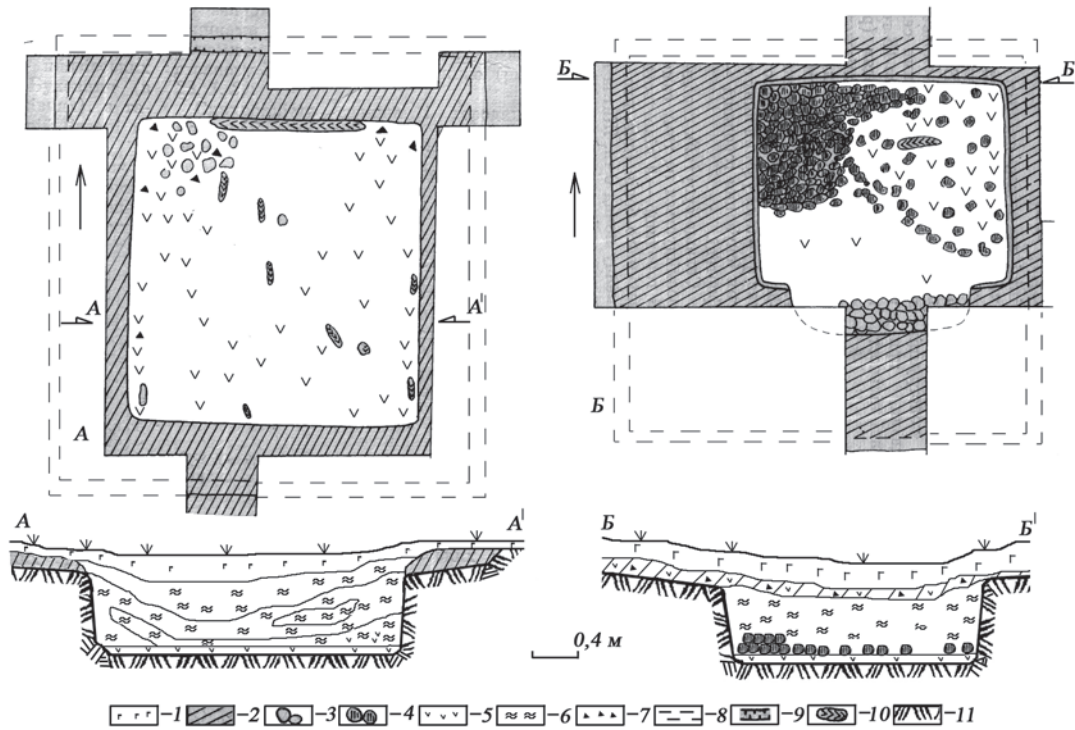

Рис. 7. Плани та профілі наземних жител з підвалами з городища X ст. Ревне 1 Б

(за Б.О. Тимошуком [1982, с. 49, рис. 26])

1 – гумус; 2 – культурний шар – залишки будівлі; 3 – камені; 4 – обпалені камені; 5 – глина; 6 – вугілля; 7 – шматки обпаленої глини; 8 – реконструкція зрубів; 9 – ровик – відбиток нижньої колоди зрубу; 10 – обгоріле дерево; 11 – материк

На пам'ятках XII – першої половини XIII ст. також зустрічаються житла з підвалами.⁴¹ Вони досліджені в Онуті, ур. Клиння, Чорнівці, ур. Пуста Чорнівка.⁴² Виявлені житла типу 2Б й на поселеннях другої половини XIII – XIV ст. На поселенні Чорнявка, ур. Пуста Чорнівка виявлено житло з підвалом.⁴³ Аналогічні споруди широко представлені серед археологічних матеріалів інших територій Давньоруської держави.⁴⁴

Цікаву категорію пам'яток становлять споруди типу 2В. На Чорнівському городищі досліджено житло №4 (рис. 8). Його фундамент прямокутної форми з уступом у східній частині. Вхід у споруду був із північно-західного боку. Тут, під фундаментом виявлені залишки так званої „будівничої жертви”, а їх, як правило, розміщували під кутами або порогом житлових споруд. Фундамент складений з камення, частково обпаленого, без зв'язуючого розчину. Кам'яна основа будівлі споруджена безпосередньо на давній поверхні. З боків фундаменту розміщувалися камені більших розмірів, що утворювали зовнішній і внутрішній панцир, забутований всередині дрібними каменя-

ми. Південно-східна стіна складена з каменів невеликих розмірів. Серед них виявлені фрагменти спрацьованих жорен. Зверху на фундаменті лежав шар землі, перемішаної з вугіллям, шматками обмазки, перепаленою глиною. У верхній частині культурного шару безладно лежало каміння діаметром 0,4 м. Можливо, це залишки глинобитної печі, яка впала з другого поверху будівлі. За знахідками і місцезонашуванням споруду можна віднести до двоповерхового житла феодала.⁴⁵

У другій половині XIII – XIV ст. цей елемент домобудівництва продовжував використовуватись на українських поселеннях. Наземні споруди на кам'яній вимостці досліджені на поселеннях Рашків, Шипинці.⁴⁶

Своєрідним є тип 2Г. До нього належать житлові кліті, які входили до конструкції оборонної лінії. Для X – XI ст. на городищах кліті використовувалися в основному як складські приміщення і бойові камери для воїнів під час бойових дій. Інша картина простежується на городищах XII – першої половини XIII ст. Житлові кліті цього часу часто призначалися для проживання гарнізону з

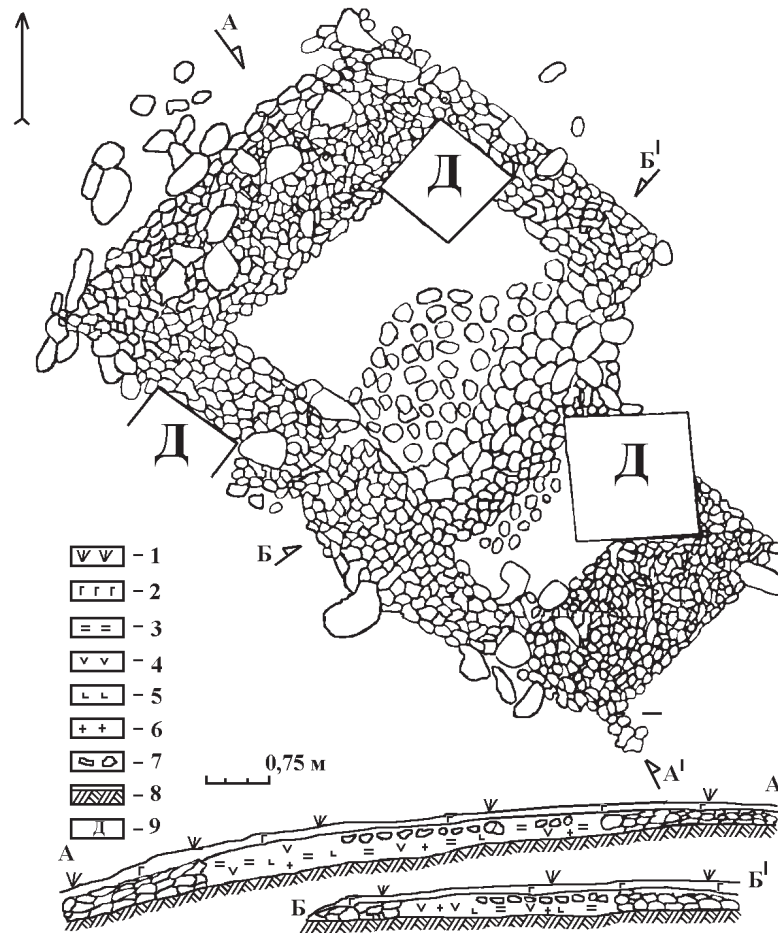

Рис. 8. План та профілі житла 4 з Чорнівського городища XII – першої половини XIII ст.

1 – трава; 2 – гумус; 3 – обпалена земля; 4 – вугілля; 5 – кераміка; 6 – кістки; 7 – каміння; 8 – материк; 9 – дерево

самого початку спорудження фортеці. Вони зводились за наперед наміченим планом. У таких випадках кліті були зв'язаною системою зрубів. Житлові кліті цього типу досліджені на території дитинців Ленківців-на-Пруті, Василева (ур.Замчище), на городищах у Чорнівці, Молодії, Дарабанах (ур.Щовб) (рис.10, А, Б, В).⁴⁷ Тут виявлені шматки черенів зруйнованих глинобитних печей. Стіни оборонних зрубів були обмащені глиною не лише як протипожежний засіб, а й з метою утеплення.

До типу 2Д належать житлово-господарські зруби з городищ, які прилягали до оборонних клітей з внутрішнього боку, але не становили суцільного ряду. Вони розміщувалися на певній відстані один від одного. У свою чергу, житлово-господарські кліті за конструктивними особливостями можна поділити на види: а) кліті одно- і двокамерні; б) зруби з підклітом; в) кліті з підвалом.

До типу 2Да можна віднести зруби-опори з городища X ст. Ревне 1Б. Вони входили до складу східної зовнішньої додаткової оборонної лінії. Її основу становила стіна типу „столпіє”, яка на найважливіших ділянках оборони була скріплена

зрубами-опорами. Їх приміщення використовувалися для стаціонарних жител та ремісничих майстерень. У двох розкопаних зрубах-опорах знайдено печі-кам'янки, що може свідчити про їх стаціонарне використання як жител (рис. 11, А-Б).⁴⁸

По периметру майданчика Чорнівської феодальної садиби XII – першої половини XIII ст. до основної лінії оборонних зрубів (які використовувалися для господарських потреб) прилягали житла зрубної конструкції, розташовані на відстані 1-1,5 м одне від одного. Досліджено 11 зрубів (рис. 11, В-Е).⁴⁹ Один житлово-господарський зруб являв собою житло-п'ятистінок, тобто складався з житлової споруди площею 15 м² та сіней – 8 м² (рис. 11, Г).⁵⁰ Сіні таких жител захищали вхід від вітру, дощу, снігу в зимовий час, перешкождали охолодженню житла взимку через двері. Зимою сіні також пом'якшували перепад температури між теплим повітрям приміщення і холодним надворі.⁵¹ Подібні споруди-п'ятистинки досліджені на багатьох давньоруських пам'ятках.⁵²

До типу 2Дб можна віднести житлово-господарські зруби фортеці X – XI ст. в Горішніх Шерівцях. Вони прилягали з внутрішнього боку май-

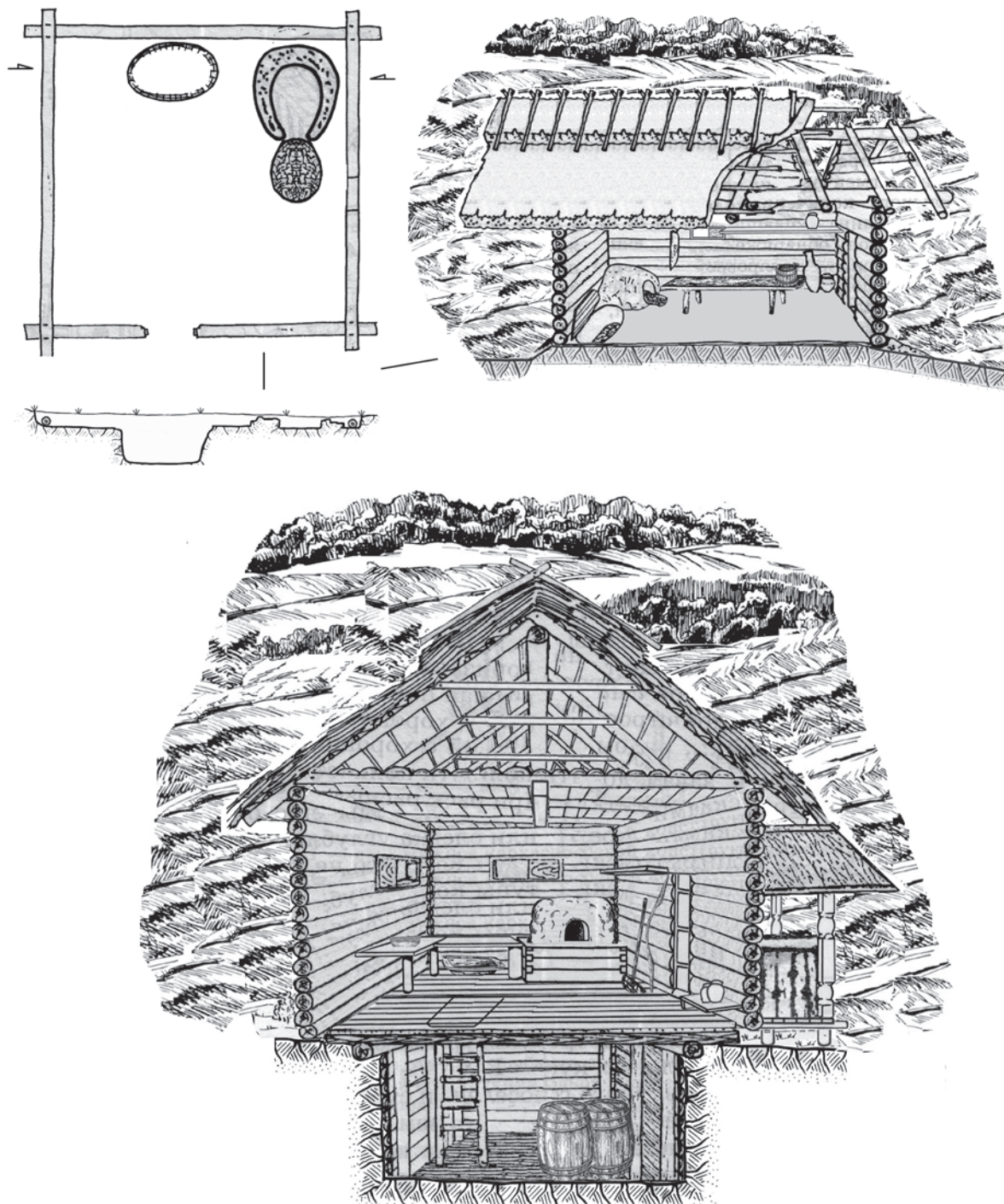
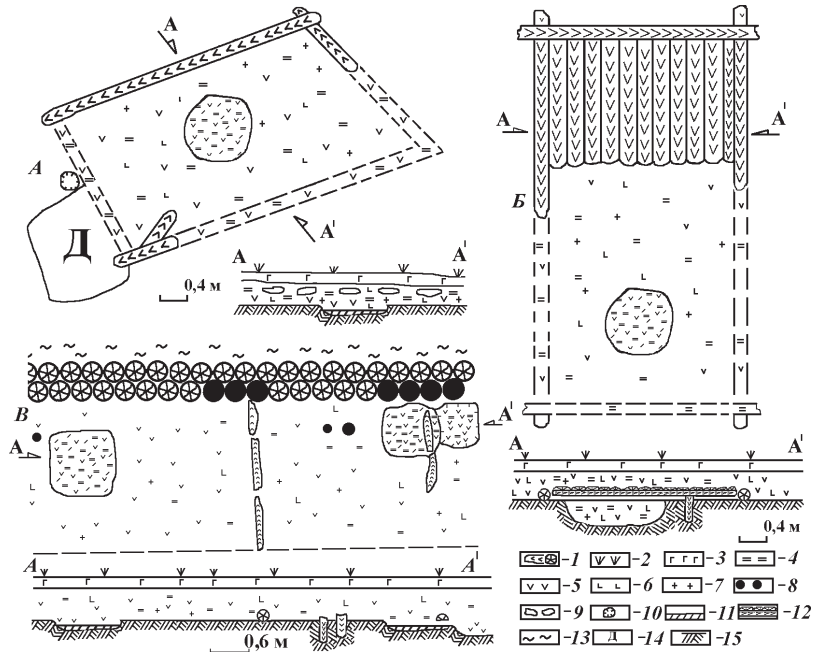

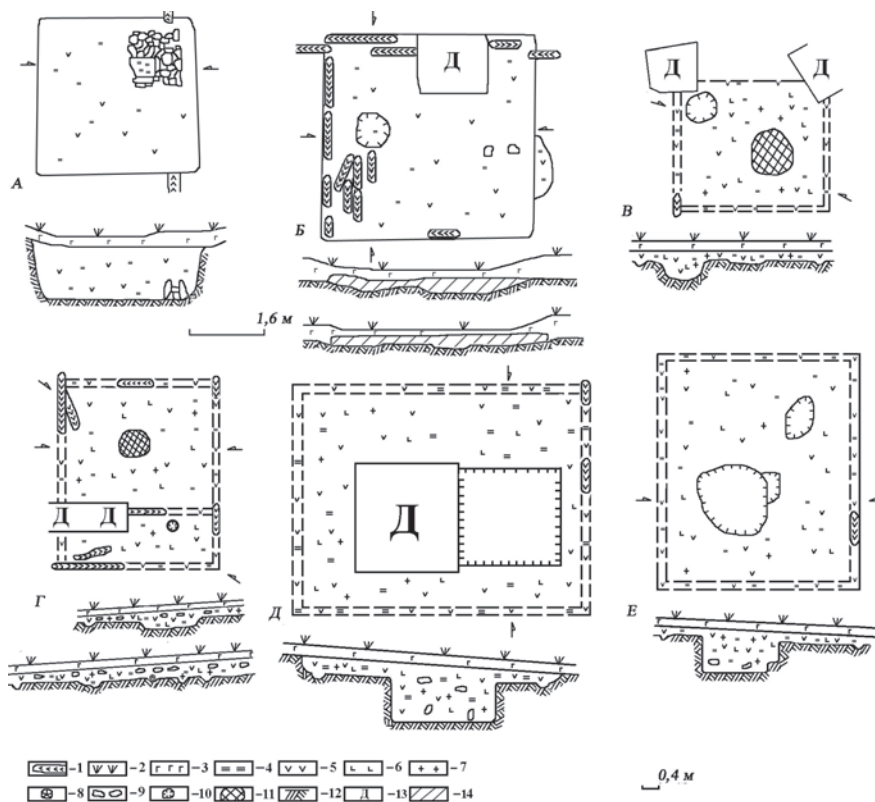
Рис. 9. Реконструкції наземних жител

Рис. 10. Плани та профілі житлових клітей

A – Чорнівка; *Б* – Ленківці-на-Пруті (за Б.О. Тимошуком [1982, с. 75, рис. 42]); *В* – Дарабани (Щовб) (за Б.О. Тимошуком [1971, рис. 1])

1 – обгоріле дерево; 2 – трава; 3 – гумус; 4 – обпалена земля; 5 – вугілля; 6 – кераміка; 7 – кістки; 8 – обгорілі стовпи частоколу; 9 – камені; 10 – стовпові ями; 11 – черинь печі; 12 – залишки дерев'яних нар; 13 – глина; 14 – дерево; 15 – материк

Рис. 11. Плани та профілі житлово-господарських зрубів

A-B – Равно (за Б.О. Тимошуком [1990, с. 60, рис. 25]); *В-E* – Чорнівка

1 – обгоріле дерево; 2 – трава; 3 – гумус; 4 – обпалена земля; 5 – вугілля; 6 – кераміка; 7 – кістки; 8 – зріз дерев'яної колоди; 9 – камені; 10 – стовпові ями; 11 – черинь печі; 12 – материк; 13 – дерево; 14 – сіра земля

Фото 4. Житлово-господарський зруб 8 з Чорнівського городища. Тип 2Д

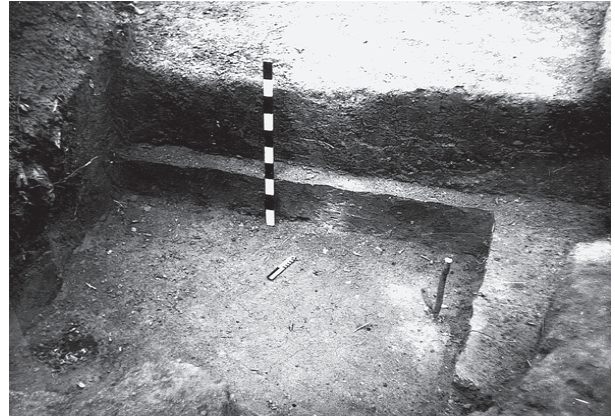
данчика городища до валу з оборонними зрубамі. Долівка зрубів міститься на 2 м нижче долівки оборонних клітей валу. В культурному шарі на різних рівнях лежали обпалені камені (рештки печі, які впали). Можливо, ця будівля була розчленована по вертикалі на дві частини: верхню – житлову і нижню – підкліт для господарських потреб.⁵³

У другій половині XIII – XIV ст. також відомі житлово-господарські зруби в системі оборони князівської фортеці в Зеленій Липі. У східній частині головної оборонної лінії зруби були розчленовані по горизонталі. У верхній частині розмірами 3х3,5 м знаходилося житло з піччю-кам'янкою. Її рештки разом з черенем завалилися під час пожежі в підкліт.⁵⁴ Житлові кліті характерні для багатьох районів Русі, незалежно від поширення там наземних чи напівземлянкових жител. Тому вони є особливим типом, пов'язаним із специфічними рисами і соціальним характером укріплень.

До типу 2Дв можна віднести деякі житлово-господарські зруби Чорнівського городища. Так, у східній частині зрубу 6 знаходився квадратний в плані підвал, опущений в материк на глибину 1,7 м (рис. 11, Д; **фото 4; 5**). У заповненні виявлено перепалене каміння різних розмірів, шматки печини (можливо, це залишки печі, яка завалилася), предмети побуту, уламки жорен.⁵⁵

До окремої групи житлових споруд можна віднести вежі, які входили до складу оборонних споруд та окремо стоячі вежі-донжони. Вони становлять тип 2Е. Так, у південно-західній частині центрального майданчика феодального замку XII – першої половини XIII ст. в Молоді досліджена зрубна споруда розмірами 11,5х11,5 м, зведена з тесаних колод.⁵⁶ Це була вежа-донжон, поділена на два яруси. Верхній призначався для житла. Свідченням цього є розвали глинобитної печі, що завалилися в підвал діаметром 3 м й глибиною 1,1 м, який використовувався для господарських цілей.

На кінцях оборонної лінії городища другої половини XIII – XIV ст. у Зеленій Липі стояли вежі, які виступали за зовнішню лінію на 0,6 м.⁵⁷

Фото 5. Підвал житлово-господарського зрубу 6 з Чорнівського городища. Тип 2Д

Від західної вежі зберігся підвал розмірами 2,7х2,8 м, заглиблений у материк на 2 м. Його стіни були обшиті деревом. До підвалу з боку подвір'я вела сходиною шириною 0,7 м, висотою 0,3 м, викладена з великих кам'яних плит. У заповненні підвалу знайдені шматки глиняної обмазки від зруйнованої печі, що впала зверху.

До типу 2Е можна віднести й кам'яну вежу-донжон діаметром 20 м, розміщену в центрі оборонного майданчика Цецинського городища.⁵⁸ Зведена вона з рваного каміння. Аналогічні вежі в цей час будувалися в багатьох пунктах Галицько-Волинського князівства.⁵⁹ Значне поширення веж-донжонів пояснюється тим, що вони відповідали військовим та соціальним вимогам епохи: це був унікальний тип укріпленого житла феодала.⁶⁰

Отже, житлове будівництво межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра було розвинутим і відзначалося розмаїтістю конструктивних форм і рішень. Водночас планувальна структура жител, форми, матеріал виготовлення знаходять прямі аналогії й спільні риси як на теренах Галицько-Волинського князівства, так і на інших територіях України-Русі в цілому, що засвідчує єдність матеріальної культури давньоруського населення стародавньої України.

¹ Тимошук Б.О. Звіт про археологічні дослідження Чернівецького краєзнавчого музею в 1960 р. // НА ІА НАНУ. – Ф.1960/23. – С.3; він же. Звіт про археологічні розвідки в с. Онут Заставнянського району Чернівецької області в 1965 р. // НА ІА НАНУ. – Ф.1965/70. – С.4; він же. Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.). – К.: Наук. думка, 1982. – С.162, 163, 167, 181; Возний І.П., Гайдичук Я.І. Житла XII – XIV ст. на території Північної Буковини // ПССІАЕ. – 1997. – Вип.4. – С.32-34; Возний І.П. Чорнівська феодальна укріплена садиба XII – XIII ст. – Чернівці: Рута, 1998. – С.42-60; він же. Раппопорт П.А. Древнерусское жилище // САИ. – 1975. – Вып.Е1-32. – С.71-73.

² Тимошук Б.О. Назв. праця. – С.169, 171, 182; Михайлина Л.П. Слов'яни VIII – X ст. між Дніпром і Карпатами. – К.: Ін-т археології НАН України, 2007. – С.75-105; Возний І. П. Житлові споруди населення Північної Буковини в XII – XIV ст. (за матеріалами археологіч-

них досліджень) // Українська історична наука на порозі XXI століття: міжнародний науковий конгрес. 16-18 травня 2000 р.: доп. та повід. – Чернівці: Рута, 2001. – Т. 3. – С.374-379

³ Тимошук Б.О. Назв. праця. – С.45-50, 59-62, 74-76, 88-92, 94-97, 101-103, 115-117, 156-159, 162-164; він же. Північна Буковина – земля слов'янська. – Ужгород: Карпати, 1969. – С.82; він же. Археологічні пам'ятки Чернівецької області. (Конспект лекції). – Чернівці, 1970. – С.36; він же. Славянские памятники Перебыковской излучины Днестра // АО 1970 г. – М.: Наука, 1971. – С.293; він же. Дослідження давньоруського городища Дарабани-Шовб // Середні віки на Україні. – 1971. – Вип.1. – С.187; Малевская М.В., Раппопорт П.А., Тимошук Б.А. Раскопки на Ленковецком поселении в 1967 г. //СА. – 1970. – № 4. – С.112.

⁴ Тимошук Б.А. Восточнославянская община VI – X вв. н.э. – М.: Наука, 1990. – С.32-182; він же. Слов'яни Північної Буковини V – IX ст. – К.: Наук. думка, 1976. – С.47-60.

⁵ Мисько Ю.В. Про сакральні функції східнослов'янського житла (за матеріалами Сиретсько-Дністровського межиріччя) // Археологічні студії. – Київ-Чернівці: Прут, 2000. – Вип.1. – С.113-120.

⁶ Михайлина Л.П. Населення Верхнього Попруття VIII – X ст. – Чернівці: Рута, 1997. – С.31-70; він же. Типологія східнослов'янських жител VIII – X ст. між Дніпром і Карпатами // Археологічні студії. – Київ – Чернівці: Прут, 2003. – Вип. 2. – С.116-131.

⁷ Филипчук М.А. Про появу наземних жител ранньосередньовічної доби в Українському Прикарпатті // Археологічні студії. – Київ – Чернівці: Прут, 2000. – Вип. 1. – С.244-261; він же. Східнослов'янське житло X – початку XI ст. в Українському Прикарпатті // МДАПВ. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. – Вип. 6. – С.219-233.

⁸ Пивоваров С.В. Середньовічне населення межиріччя Верхнього пруту та Середнього Дністра (XI – перша половина XIII ст.). – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – С.77-80.

⁹ Смирнов А.П. К вопросу об археологической культуре // СА. – 1964. – №1. – С.3.

¹⁰ Михайлина Л.П. Житла Ревнянського поселення VIII – X ст. // Матеріали IV Буковинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 125 річчю заснування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, 5 жовтня 2000 р., Чернівці. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С.346; Кучинко М.М. Волинська земля X – середини XIV ст.: археологія та історія. – Луцьк: Ред.-вид. відд. “Вежа” Волин. держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – С.60.

¹¹ Михайлина Л.П. Населення Верхнього Попруття. – С.31-70; Тимошук Б.А. Славянские поселения VI – VII вв. в Северной Буковине // Древняя Русь и славяне. – М.: Наука, 1978. – С.186-191.

¹² Михайлина Л.П. Назв. праця. – С.33.

¹³ Ляпушкин И.И. Славяне Восточной Европы накануне образования Древнерусского государства (VIII – первая половина X в.) // МИА. – 1968. – №152. – С.133; Березовец Д.Т. Поселения уличей на р. Тясмине // МИА. – 1963. – №108. – С.157; Раппопорт П.А. Древнерусское жилище. – С.119.

¹⁴ Михайлина Л.П. Назв. праця. – С.38-41; Раппопорт П.А. Назв. праця. – С.119.

¹⁵ Харламов В.О. Конструктивні особливості дерев'яних будівель Подолу X – XIII ст. // Археологічні дослідження стародавнього Києва. – К.: Наук. думка, 1976. – С.51-52.

¹⁶ Филипчук М.А. Назв. праця. – С.231. – Рис.6, III.

¹⁷ Михайлина Л.П. Назв. праця. – С.39; Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина. – С.186.

¹⁸ Михайлина Л.П. Назв. праця. – С.32.

¹⁹ Аулих В.В. Славянское поселение у с. Рипнева (Рипнев I) Львовской области // МИА. – 1963. – №108. – С.367; Максимов Е.В., Петрашенко В.О. Городище Монастирьок VIII – XIII ст. на Середньому Дніпрі // Археологія. – 1980. – №33. – С.5-9; Петрашенко В.О. Житла VIII – IX ст. на Правобережному Подніпров'ї // Археологія. – 1982. – №37. – С.51; Хавлюк П.И. Раннеславянские поселения Семенки и Самчинцы в среднем течении Юного Буга // МИА. – 1963. – №108. – С.322-323.

²⁰ Михайлина Л.П. Назв. праця. – С.45. – Рис.19, 4; Тимошук Б.О. Північна Буковина... – С.131; він же. Давньоруська Буковина. – С.169-170.

²¹ Михайлина Л.П. Назв. праця. – С.45.

²² Петрашенко В.А. Древнерусское село (по материалам поселений у с. Григоровка). – К., 2005. – С.173; Шекун О.В., Веремійчик О.М. Давньоруське поселення Ліскове. – Чернівці: РВК “Деснянська думка”, 1999. – С.42; Раппопорт П.А. Назв. праця. – С.121-128; Кучинко М.М. Назв. праця. – С.60-61; Петегрич В., Павлів Д., Принада І. Поселення X – XI ст. біля с. Черчика на Яворівщині // МДАПВ. – 2005. – Вип.9. – С.284, 288; Беляева С.О., Кубишев А.І. Поселення Дніпровського Лівобережжя X – XV ст. – К.: Наук. думка, 1995. – С.14-15; Древнерусские поселения Среднего Поднепровья. – К.: Наук. думка, 1984. – С.160.

²³ Войнаровский В., Лукомский Ю., Петрик В. Археологічні об'єкти на Крилоській горі, перекриті Успенським собором XII століття // ЗНТШ. – 2002. – Т.СXXLIV. – С.619; Аулих В.В. 3 історії літописного Галича // Дослідження з слов'яно-руської археології. – К.: Наук. думка, 1976. – С.121-131; Малевская М.В., Фроянов Д.И. Постройки древнего Торопца // СА. – 1985. – №4. – С.76; Раппопорт П.А. Назв. праця. – С.95, 97-100, 102-105, 108, 111; Петрашенко В. Житла та внутрішня забудова садіб давньоруських поселень Київської Наддніпрянщини // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – Вип.14. – С.97.

²⁴ Михайлина Л.П. Житла Ревнянського поселення VIII – X ст. – С.349; Тимошук Б.О. Слов'яни Північної Буковини. – С.55; він же. Давньоруська Буковина. – С.156.

²⁵ Михайлина Л.П. Населення Верхнього Попруття... – С.47.

²⁶ Тимошук Б.А. Восточнославянская община. – С.175. – Рис.59, I; він же. Давньоруська Буковина. – С.95, 163, 169, 171, 174, 182, 191; він же. Північна Буковина... – С.131; Филипчук М.А. Исследование крестьянской усадьбы XI в. в с. Коростовата // АО. – 1983 г. – М.: Наука, 1985. – С.367; Возний І.П. Чорнівська феодальна укріплена садиба... – С.54. – Рис.61.

²⁷ Березовец Д.Т. Назв. праця. – С.157; Русанова И.П. Славянские древности VI – IX вв. между Днепром и Западным Бугом // САИ. – 1973. – Вип. Е1-25 – С.35-36; Рафалович И.А. Славяне VI – IX веков в Молдавии. – Кишинев: Штиинца, 1972. – С.73; Шекун О.В., Веремійчик О.М. Назв. праця. – С. 42, 45-46; вони ж. Поселення Ліскове у верхів'ях р. Білоус // Південноруське село IX – XIII ст. – К.: Інститут змісту і методів навчання, 1997. – С.71; Петрашенко В.А. Древнерусское село... – С.14, 173, 177; вона ж. Житла та внутрішня забудова садіб. – С.94; Козюба В.К. Південноруське сільське житло (матеріали до реконструкції заглибленого житла XI – XIII ст.) // Археологія. – 1998. – №1. – С.28; Раппопорт П.А. Назв. праця. – С.121-128; Бузян Г., Роздобудьмо М., Тетеря Д. та ін. Археологічні дослідження давньоруського Переяслава протягом останнього десятиріччя // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький. – 2005. – Вип.16. – С.144; Петегрич В., Павлів Д., При-

- нада І. Поселення X – XI ст. біля с. Черчика на Яворівщині // МДАПВ. – 2005. – Вип.9. – С.292; Погорельський Я. Житлові комплекси з поселення Черчик 1 на Розточчі // МДАПВ. – 2005. – Вип.9. – С.326-327; Терський С.В. Лучеськ X – XV ст. – Львів: Вид-во Національного ун-ту „Львівська політехніка”, 2006. – С.115; Беляєва С.А. Южнорусские земли во второй половине XIII – XIV вв. – К.: Наук. думка, 1982. – С.52; Шекун О.В. Исследования на Черниговщине // АО 1985 г. – М.: Наука, 1987. – С.435.
- ²⁸ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького державного університету. – 1953. – Т.30. – С.10.
- ²⁹ Раппопорт П.А. Назв. праця. – С.129.
- ³⁰ Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького державного університету. – 1995. – Т.31. – С.1.
- ³¹ Кучинко М.М. Назв. праця. – С.64; Харламов В.А. Древнерусское жилище // Археология Украинской ССР: В 3-х т. – К.: Наук. думка, 1986 – Т.3. – С.346-347.
- ³² Кожоляк Г.К. Етнографія Буковини. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – Т.1. – С.181-182.
- ³³ Возний І.П. Назв. праця. – С.51.
- ³⁴ Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина. – С.116, 158-159, 162, 171; Пивоваров С.В. Назв. праця. – С.77-80; Малевская М.В., Раппопорт П.А., Тимошук Б.А. Назв. праця. – С.118-123; Возний І.П. Звіт про роботу археологічних експедицій Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича та Чернівецького краєзнавчого музею у 2001 р // НА ІА НАНУ. – 2001/187. – С.7; Малевская М.В., Раппопорт П.А., Тимошук Б.А. Назв. праця. – С.118-123.
- ³⁵ Раппопорт П.А. Назв. праця. – С.126-127; Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – К.: Наук. думка, 1990. – С.89-93; Кучинко М.М. Назв. праця. – С.63-64; Петегрич В.М. Белз // Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). – К.: Наук. думка, 1990. – С.89-93.
- ³⁶ Возний І.П. Чорнівецька феодальна укріплена садиба... – С.56, 58.
- ³⁷ Беляєва С.А. Назв. праця. – С.49-52; Юра Р.О. Найдавніші традиції в плануванні східнослов'янського народного житла // Археологія. – 1971. – №1. – С.82; Рабинович М.Г. Жилища // Очерки русской культуры XIII – XV вв. – М.: АН СССР, 1969. – Ч.1. – С.263.
- ³⁸ Тимошук Б.О. Назв. праця. – С.48; Михайлина Л.П. Назв. праця. – С.48-49.
- ³⁹ Повесть временных лет. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – Ч.1. – С.87.
- ⁴⁰ Тимошук Назв. праця. – С.62; він же. Восточные славяне: От общины к городам. – М.: Изд-во МГУ, 1995. – С.76.
- ⁴¹ Беляєва С.О. Розкопки поселення кінця XIII – XIV ст. на Сумщині // Археологія. – 1974. – №13. – С.98-104; Малевская М.В., Раппопорт П.А., Тимошук Б.А. Назв. праця. – С.114-118.
- ⁴² Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина. – С.181; він же. Звіт про археологічні розвідки в с. Онут Заставнянського району Чернівецької області в 1965 р. // НА ІА НАНУ. – Ф.1965/70. – С.3; Возний І.П. Чорнівецька укріплена садиба. – С.58.
- ⁴³ Возний І.П. Назв. праця. – С.56-57.
- ⁴⁴ Голочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII – XIII веков. – К.: Наук. думка, 1980. – С.70-71; Седов В.В. Сельские поселения центральных районов Смоленской земли // МИА. – 1960. – № 92. – С.95, 136; Раппопорт П.А. Назв. праця. – С.130; Беляєва С.О. Розкопки поселення кінця XIII – XIV ст. на Сумщині // Археологія. – 1974. – №13. – С.98-104; Шекун О.В., Веремейчик О.М. Давньоруське поселення Ліскове. – С.46; Петрашенко В.А. Древнерусское село... – С.25.
- ⁴⁵ Возний І.П. Назв. праця. – С.52-53.
- ⁴⁶ Кучинко М.М. Исследования в Черновицкой и Волынской областях // АО 1974 – М.: Наука, 1975, С.311-312; Тимошук Б.О. Назв. праця. – С.191.
- ⁴⁷ Тимошук Б.О. Звіт про археологічні дослідження давньоруського городища в с. Дарабани Хотинського району в 1966 р. // НА ІА НАНУ. – Ф.1966/86. – С.3; він же. Дослідження давньоруського городища Дарабани-Шовб // Середні віки на Україні. – 1971. – Вип.1. – С.188. – Рис.1; він же. Звіт про археологічні дослідження Чернівецького краєзнавчого музею в 1960 р. // НА ІА НАНУ. – Ф.1960/23. – С.10; Томенчук Б.П. Исследование летописного Василева // АО 1977 г. – М.: Наука, 1978. – С.393; Возний І.П. Назв. праця. – С.25-26, 38.
- ⁴⁸ Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина. – С.45.
- ⁴⁹ Возний І.П. Назв. праця. – С.42-47.
- ⁵⁰ Возний І.П. Назв. праця. – С.45.
- ⁵¹ Древняя Русь. Город, замок, село. – М.: Наука, 1985. – С.151; Шекун О.В., Веремейчик О.М. Назв. праця. – С.46.
- ⁵² Археология Украинской РСР: В 3-х т. – К.: Наук. думка, 1975. – Т.3. – С.193; Винокур І.С., Журко О.І., Мегей В.П. та ін. Літописний Губин XII – XIII ст. Болхівська земля. – Київ – Кам'янець-Подільський – Хмельницький – Старокостянтинів, 2004. – С.35; Харламов В.О. Конструктивні особливості дерев'яних будівель Подолу X-XIII ст. // Археологічні дослідження стародавнього Києва. – К.: Наук. думка, 1976. – С.48.
- ⁵³ Тимошук Б.О. Назв. праця. – С.61-62.
- ⁵⁴ Тимошук Б.О. Назв. праця. – С.90.
- ⁵⁵ Возний І.П. Назв. праця. – С.44.
- ⁵⁶ Тимошук Б.О. Назв. праця. – С.102-103.
- ⁵⁷ Тимошук Б.О. Назв. праця. – С.88-89; він же. Звіт про розкопки на Перебиківському городищі та слов'янських поселеннях (ур. Цегельня та Лука) // НА ІА НАНУ. – 1970/54. – С.3.
- ⁵⁸ Тимошук Б.О. Назв. праця. – С.97.
- ⁵⁹ Раппопорт П.А. Волыские башни // МИА. – 1952. – №31. – С.220; він же. Военное зодчество Западнорусских земель X – XIV вв. // МИА. – № 140. – 1967. – С.141-147.
- ⁶⁰ Раппопорт П.А. Назв. праця. – С.205.

Summary

*Ihor Voznyi
(Chernivtsy)*

The Typology of Dwellings in the Area Between the Siret and the Dniester in the X-XIV century

The article considers the dwellings of the people of the Siret and the Dniester area in the X-XIV century. The typology classification of the dwellings during the aforesaid chronological period of time has given an opportunity to trace the character in changes of the construction. The analysis of the dwellings has shown that the construction of dwellings in the area of the Siret and the Dniester rivers was developed and was notable for its diversity of constructive forms and decisions. At the same time the planned structure of houses, forms and materials of the construction have direct analogy and common features as those of Galych and Volyn' principalities, as also in other areas of Rus' in general, what proves the unity of culture of building materials of the ancient Rus' population in ancient Ukraine.